

el. Bibliai értelemben a feketeség a súlyos megpróbáltatások jelképe, amint a gyakran Máriára alkalmazott Énekek énekében olvashatjuk: „Fekete vagyok, de szép, Jeruzsálem leányi... Ne nézzetek engem, hogy feketés vagyok, mert a nap szintelenített meg engem: az anyám fiai harcoltak ellenem.” (I. 4–5.) A bibliai idézet beteljesedését érezhették Mária tisztelői a képrombolás harcok éveiben éppúgy, mint a huszitizmus és a protestantizmus küzdelmeiben. Mária arcán a kardvágás nyoma ennek az ellenséges érzületnek az emléke.

Sobiesky János lengyel király, amikor 1683 szeptemberében a török hadaktól szorongatott Bécs megmentésére fölvonult, magával vitte a kegykép egyik másolatát, amely előtt imáit végezte. A szeptember 12-én bekövetkezett győzelem palládiuma – a passauai Segítő Mária mellett – a czechochowi Istenanya lett. Ezért hagyta a győztes hadvezér emlékül a csata színhelyén, a kahlenbergi kápolnában az általa tisztelt ikont, amely ma is ott (Kahlenberg ma Bécs egyik elővárosa) látható.

A czechochowi kegykép kultuszának jelentősebb emlékei Magyarországon a következők: a pesti Egyetemi, egykor pálos templom főoltárán rézlemezre festve, a papai Nagyboldogasszony, egykor pálos templom főoltárának kegykép-változata, az egervári plébániatemplom főoltárán. Mellékoltárokon pedig a pesti Rókus-kápolnában, a terézvárosi plébániatemplomban, a bajai ferences templomban, a bölcskei és perkáti plébániatemplomokban láthatók. A kismartoni ferences templomban kegyoltár. Legnevezetesebb változatát, amely ma is élő és virágzó kultuszt von maga köré, a szeged-alsóvárosi ferences templom bejáratánál a jobb oldali oltáron látjuk, amelyet Morvay András szegedi festő készített 1740-ben. (E képről és e képhez írta Juhász Gyula szépséges versét: a Fekete Mária címmel.) II. Rákóczi György felesége, Báthori Zsófia által alapított kassai jezsuita templom falán a czechochowi kegykép feltehetőleg az alapítónőtől származó XVII. századi másolata függ.

A hazai másolatok közül emeljük még ki a sopronbánfalvi képet, amely körül jelentős búcsús tisztelet bontakozott ki!

A sopronfalvi, Szent Wolfgang (Farkas) tiszteletére szentelt középkori kápolnát a pálos rend kapta meg a XV. század végén. A török előrenyomulás miatt Bécsűjhelyre menekült pálosok 1614-ben tértek vissza, s elkezdték templomuk és kolostoruk újjáépítését. Ettől az időtől kezdve Mária ünnepein tömegesen keresték fel Nyugat-Magyarország lakosai a kegyképet.

A díszesen faragott rokokó keretben lévő Mária-kegyképen az évszázados áhítat jeleit a ráaggatott ékszerek és koronák egyaránt bizonyítják. Feltehetőleg a kegykép már a XVI. században az ottani pálosok tulajdonában volt. A czechochowi kegyképnek legkorábbi hazai másolata.

Dr. Szilárdfy Zoltán

A magyarpolányi kálvária

Ha valaki a 8-as főúton, vagy a Budapest–Szombathely vasútvonalon Ajka mellett utazva észak felé tekint, a Bakony halmai között egy elkülönült kis hegyre lesz figyelmes. Csúcsát egytornyú templom koronázza, de ebből a távolságból is jól látható, hogy a felvezető út mentén más kisebb építmények is állnak. Ez a falu fölé magasodó magyarpolányi Kálvária-hegy.

1. A középkorban Polányként emlegetett falu a bakonybéli bencés apátság birtoka volt. Bencés templomáról 1256-ban emlékeznek meg. 1545-ben Podmaniczky Rafael foglalja el, majd 1557-ben Várpalota várához csatolják. 1564-ben Thury György birtoka. 1696-ban a ciszterci rend zirci apátsága szerzi meg és birtokolja egészen a második világháború utánig.

A község lakói a reformáció alatt felvették az új hitet. Templomukat 1661-ben építették. 1725-től református prédikátora és tanítója is volt a községnek. Bár Polány szerzetesi birtok, még 1747-ben is szünetelt a katolikus vallásgyakorlat. A reformátusok ellensúlyozására ezért a rend Sziléziából és Felső-Ausztriából német ajkú katolikusokat telepített be, akikhez szórványosan szlovákok és horvátok is csatlakoztak. Ez utóbbiak később elnémetesedtek. Leteledésük helyét 1752-től Németpolánynak, a régebbi falurészt Magyarpolánynak hívták. Az utóbbi lett 1899-től a kettős falu hivatalos neve.

A katolikusok számára 1751-től az uraság házában egy szobát kápolnává rendeztek be. Hitéletük erősödésével a reformátusok egyre inkább hátrányos helyzetbe kerültek. Az üldözések elől többségük más falvakba költözött át. Végül is az apátság 1761-ben földesúri jogon végleg megszüntette a református vallásgyakorlatot és az utolsó lelkész, Kisvárday József kénytelen volt Tapolcafőre elköltözni.

A német telepítés előtti szórvány katolikusság egyházilag a városlódi, majd 1752-től 1761 szeptemberéig a kislódi plébániához tartozott. A plébánia 1761-ben alakult meg. 1763-ban kezdtek el a ma is álló barokk stílusú, Szent László magyar király tiszteletére szentelt plébániatemplom építését. Mestere valószínű a zirci Johann Hoffpaur volt. A szentélyt 1769. október 27-én Konstantin Haschke zirci-reichenauai apát szentelte fel. Az építkezés a hajó és a torony elkészültével egészen 1773-ig elhúzódott.

Általános vélemény, hogy a templomot és a közelében lévő kálváriát a még megmaradt református lakosság megnyerésére, ellenreformációs szándékkal telepítették a magyarpolányi falurészbe. Természetes azonban, hogy a hely kijelölésében a domborzati viszonyok is meghatározóak voltak, érthetően elsősorban a kálvária esetében. A kor kálváriáit ugyanis szinte kivétel nélkül természetes vagy mesterségesen összehordott magaslatokra, esetleg kiemelkedő építményre telepítették. A hely kiválasztását és megszentelt jellegét a középkorból fennmaradt, ekkor még nyomaiban meglévő templomromok is befolyásolhatták. Emléküket a bejárati homlokzaton az 1990. augusztus 18–20. között tartott falunapok keretében elhelyezett emléktábla örökítette meg.

Érdekes, hogy amíg a falu, ezen belül a templom története részleteiben is ismert és jól feldolgozott, a kálvária történetére az eddigi kutatók szinte semmilyen adatot nem találtak.

Igy csupán feltételezik, hogy eredeti formájában a templomépítés idején, vagy azt közvetlenül követően készült, mindenesetre 1780 előtt, hiszen II. József császár rendeletei korlátozták a népies ájtatossági formákat és ellene voltak a kálváriák építésének is. Nem ismerjük a mestereket sem. A hagyomány a stációkban elhelyezett szobrokat az egyébként ismeretlen sváb Listner testvérek művének tulajdonítja. Ezt az adatot az egymást követő írárok érthetően ismétlik.

A különböző leírások a kálvária stációinak számát eltérően adják meg. Többen, így például Dornay Béla hat stációt, Gulden István hetet említ. A hiba bizonyára a fogalom eltérő értelmezéséből adódik. A Veszprém Megyei Levéltár 1829-ből való térképéből egyértelmű, hogy a hegy tetejére felvezető út mentén öt, a maiakkal azonos stációépítmény készült, a hegy tetején lévő elliptikus plató elején pedig háromkeresztes kálváriajelenet volt. Ezeket Zichy Domonkos püspök 1846. évi egyházlátogatása is említi. A platón 1910-ben Weber zirci kőműves az Amerikába és Kanadába kivándorolt egykori polányiak és a helybeliek adományaiból neogót stílusú kápolnát emelt. Azonos stílusú oltára Schmidt József budapesti oltárépítő műve. A színes ablakok Palka József alkotásai. Lehet, hogy a három korábbi keresztet már a templomépítés kapcsán egyetlen kereszttel cserélték fel. A régebbin 1930-as évszám volt. 1990-ben újjal cserélték ki, s az évszámot a kereszt alsó részébe vésték. Az 1829-es térképen a templom és az első stáció közötti előtér még üres. Zichy püspök szerint „... a templom mellett a fájdalmas Szűznek lemezéből készült képe” volt. Valószínű ennek megújításaként csináltatta Czimmermann József és neje, Veibl Ágnes a falazott fülkébe helyezett Pietà szobrot 1901-ben. Ekkor készülhetett a Kálvária-hegy alsó elkerítése is. Ugyancsak 1901-ben emelték a templomhoz közelebb az úgynevezett „amerikás” keresztet. Ez Polatsk Máté keszthelyi kőfaragó alkotása. Valamivel korábban, 1890-ben a templom előtti térségen Szentháromság-szobrot helyeztek el. A templom mögött, a hegy lábánál elterülő temetővel együtt így egy egész „szent kerület” alakult ki.

A már több mint kétszáz éve fennálló kálváriát többször tatarozták. A stációkat 1855-ben újították meg. Századunkban a korábbi zsindefedést bádogra cserélték ki. Az 1970-es évekre a stációk szobrai nagyon rossz állapotba kerültek, az első stáció angyalakját pedig ellopták. A stációépítményeket 1975-ben tatarozták. A szoborcsoportokat dr. Berecz Ferenc 1978 és 1981 között restaurálta, részben kiegészítette és a hiányzó angyalakokat újjal pótolta. A korábban természetes fa felületűnek tűnő szobrok festése az eredeti festési nyomok alapján történt.

A kápolna homlokzatfelújítása szintén 1975-ben történt. A kisebb munkákat természetesen a hívek a szükségnek megfelelően végzik el. Sajnos, a vandál pusztítási kedv ezt az emléket sem kíméli.

2. A templomtól északra fekvő domb aljában álló falazott Pietà szoborfülke melletti kétszárnyú, eklektikus modorú rácsos kapun belépve egyenes vonalú, pihenőkkel tagolt, 153 fokos terméskő lépcsősor vezet fel a hegy tetejére. A nagyobb pihenőknél a hegy felől terméskő támfallal megerősített teresedések lezárásaként felfelé menet jobb oldalon öt stációépítmény készült. Az elől nyitott, kosárvíz lezárású fülkék két felső pillére párkánnyal kiképzett. A fülkék hátul lekerekített alaprajzúak, faluk tagolatlan. A felületek vakoltak, fehérre meszelve. A bádogból készült sátoztetős lefedés főhomlokzat felőli csúcsán kovácsoltvas kereszt. A szoborcsoportok a lábazatként is szolgáló betonozott (eredetileg valószínű terméskő) fülkepadlón, kétszárnyú rácsajtó mögött található:

1. Krisztus az Olajfák hegyén. Jobboldalt térdelő Krisztus-alak, a hátfalon kiterjesztett szárnyú angyal kehellyel a kezeiben, bal oldalon a hegy szikláit és növényeit megjelenítő nagy tönk.

2. Ostorozás. Középen a kezeit egy zömök oszlophoz kötözve Krisztus alakja, két oldalt az öt korbácsoló katonák.

3. Töviskoronázás. A palástban ülő Krisztus mellett a feladatot végrehajtó két katona álló alakja.

4. Keresztvitel. Krisztus vállán a kereszttel, mögötte egy öt kísérő katona.

5. Keresztre feszítés. A csoport három alakját egy közös deszkatalapzat fogja össze. Ezen térdel a két mellékalak, Krisztus pedig a padlóra helyezett keresztet fekszik.

A stációkat elhagyva a lépcső tengelyében a felső plató déli részén zömök betonlábazatból új festett fakereszt emelkedik, alsó szárába bevészt 1990. évszám. A kereszten a korábbi fa Krisztus-korpusz, javítva és átfestve. A fennsík hátrébb eső részén ÉK–DNy tengellyel áll az egy homlokzati tornyos kápolna. Tornya félig a homlokzati sík elé lép. Alul négyzetes alaprajzú, bejárati teret alkot. A két, nyolcszög alaprajzú felső részt övpárkány osztja ketté.

Felette, a körbefutó könyöklőpárkányon felváltva csúcsíves szemöldökű valódi, illetve vakablakok váltakoznak. A fogazott gótizáló párkány felett gúlisíkos torony kereszttel. A hajó egyszerű téglalap alakú tér, a csatlakozó szentély keskenyebb és a nyolcszög három oldalával záródik. A külsőt támpillérek tagolják. A DK-i oldalon kisebb téglalap alakú eredeti toldás található, tengelyében ajtóval.

A torony aljában lévő bejárati ajtó jobb oldalán a homlokzati falba süllyesztett szürke gránit emléktábla látható az alábbi felirattal:

A XIII. SZ.-I BENCÉS SZENT MÓR VÉRTANÚ-TEMPLOM EMLÉKÉRE, AMELY VALAHA E HEGYEN ÁLLOTT 1990

A hajó belső tere síkmennyezetű, a szentélyt bordás boltozat fedi. A falak vakoltak és fehér meszelést kaptak. Az üvegablakok belépve balról kezdődően dekoratív keretben Szt. Antalt, Szűz Máriát, Szt. Istvánt, Józsefet, Bernátot, Lászlót, Jézus Szívét és Szent Erzsébetet ábrázolják. Az oltár tömör famenzáján tükrökkel tagolt lépcsős talapzaton kisméretű színezett Pietà-szobor található. A csúcsíves árkádokkal áttört hátfal középső, kiemelkedőbb része a szobor fülkáját képezi. A berendezést négy pad és egy gyóntatószék egészíti ki. A toldalékszerű DK-i helyiség padlóján fakoporsó alsó részében fekvő halott Krisztus gipszszobra, lepellel letakarva. A hátfalból kinyúló kis fali konzolon passiójelenetes újkori türeleműveg, korábban valószínűleg az oltáriszentség helye.

3. A magyarpolányi kálvária jelentőségét táji szépsége mellett elsősorban nem művészi értéke, hanem sajátos vallási tartalma, ikonográfiája adja. A kálváriáknál általában szokásos 14 állomás, azaz stáció helyett itt csak ötöt találunk. Ezek a fájdalmas rózsafüzérnek a titkait ábrázolják.

A rózsafüzér-ájtatosságot elsősorban a XVII–XVIII. századi társulatok ápolták. Sajnos, az eddig előkerült adatok nem erősítik meg a faluban egy ilyen létét. A máig is működő rózsafüzér-társulat csak 1895-ben alakult meg. A rózsafüzér az itteni hívek kedvelt ájtatossága. Nagypénteken, húsvétreggel és a búcsú napján a kálvárián imádkozzák a fájdalmas titkokkal, jórészt még ma is németül. A kálvária kápolna búcsúnapja a Fájdalmas Szűz (szeptember 15.) utáni vasárnap. Ekkor és esetleg húsvétkor is a stációkat feldíszítik élő vagy papírvirágokkal. A virágok aztán hosszú ideig helyükön maradnak, s még elszáradva is díszei a szoboralakoknak. Jól tanúskodnak erről az 1970-es években készült fényképfelvételek.

A faluban, minthogy zárt közösség volt, sok archaikus szokás élte túl a századfordulót. A húsvéti ünnepkörrel kapcsolatban ilyenek a nagycsütörtökről nagypéntekre virradó éjjel, napfelkelte előtti mosakodás a patakban, az ételszentelésre süttött sajátos kis kerek kenyér (neve Veih, vagy Oster level) vagy a húsvéthétfői Emmausz-járás.

A szokások, mint másutt is, korunkra erősen megkoptak. A falu azonban néhány évtizede növekvő öntudattal ápolja napjainkig megmaradt hagyományait, sajátos kultúráját, építészeti arculatát. Kálváriája jelkép otthoniaknak, elszármazottaknak és idegeneknek egyaránt.

Szilágyi István

Helyszínelés: 1976. március, 1986. december, 1990. december.

Ábrázolások: Mappája tekintetes és nemes Weszprem vármegyében fekvő fő tiszteendő zirci s. a. t. apátúrsághoz tartozó POLÁNYI HELYSÉGNEK. Készítette Müller János Gáspár Hites Földmérő 1829 ik Esztendőben. Veszprém Megyei Levéltár Kéziratok térképek T 207.;

Forrás: Zichy Domonkos püspök egyházlátogatása 1846. Veszprémi Püspöki Levéltár. A 8/30.; Ebele Ferenc plébános levele 1985. január 8.;

Irodalom: *Gulden István:* A magyar német polányi plébániának története = Magyar Sion 1866.; *Domyay Béla:* Bakony. Részletes magyar útikalauzok II. Budapest, 1927.; *Horváth Konstantin:* Zirc története. Veszprém, 1930.; *Aggházy Mária:* A zirci apátság templomépítkezései a XVIII. században. Veszprém, 1937.; *Aggházy Mária:* A barokk szobrászat Magyarországon I–III. Budapest, 1959.; *Lehmann, Michael:* Die Kalvarienberganlagen im Donauraum. Sonderdruck aus: Festschrift Franz Loidl, I. Band, Wien, 1970. (félreértett adatokkal); A Veszprémi egyházmegye papságának névtára. Veszprém, 1975.; *Olasz Ferenc:* Mindörökké. Budapest, 1978.; *Ebele Ferenc:* Magyarpolány (Németpolány) rövid néprajza. Magyarpolány, 1980. (Kézirat); *Szilágyi István:* Kálváriák, Budapest, 1980.; *Réthelyi Jenő:* Útszéli keresztek Keszthely

környékén Ethnográfia 1984/1.; *Aporfi István–Döbrönte Hilda–Ebele Ferenc–Kovácsné Takács Magdolna–Tóth Péter*: Magyarpolány. Második, javított kiadás. Magyarpolány, 1990.; *Rainer Pál*: Magyarpolány község története. Veszprém, 1990. Magyarpolányi falunapok. Ajkai Szó. 1990. aug. 18.; *Szilágyi István*: Paraliturgia, ikonográfia, építészet; A rózsafüzér-stációs kálváriákról. Vasi Szemle 1990/4.

Templombúcsú a bukovinai Andrásfalván¹

A bukovinai magyar községek nagy tiszteletben tartották a búcsújárást. Ez volt az egyedüli nap, a búcsú, amikor összejöhetnek és kipanaszzkodhattak magukat, úgy örömeiket, mint bánataikat. Az öt magyar község a következő volt: Hadikfalva, Andrásfalva, Istensegits, Fogadjisten és Józseffalva. Az öt község lakói összeházasodtak, annyira össze voltak fonódva, hogy mindenkinek volt valakije a falukban, ha nem rokona akkor komája, és így búcsújárás idején mindenkinek megvolt a szokott helye, ahol megpihent és enni is kapott.

Péter és Pálkor volt az első búcsú Andrásfalván.

Istensegitsről, ha szép idő volt, a *keresztalja* úgy indult el: előző nap meggyóntak, az indulás előtt korán reggel a pap misét mondott és megáldoztatta őket. Utána a keresztalja a templomkerítésben gyülekezett rendszeresen. Asszonyok meg férfiak is rózsafüzérek voltak, voltak köztük leánykák is meg gyermekek is. Rendszerint mindig akadt egy férfi, aki a keresztet vigye. Ilyenek voltak: Kakas Antal, a rendes neve Gáspár Antal, Szabó Márton, Balázs Lukács. Amikor a keresztalja egybegyűlt, a pap megáldotta őket és úgy megszólaltak a harangok, kiindultak a templomkerítésből énekszóval:

*Ó Mária, választott szűz, magas a te érdemed,
Mégis engedd, hogy hozzád szólhasson hív sereged.
Mária, Mária,
Egek királynéja, bűnösök szószólója.*

Útközben a Szucsáva vizén kellett keresztülmenni. Azt tartották érdemesnek, ha mezítláb mentek a búcsúra. Így hát könnyen eljutottak a vízen mezítláb Szatul máréba (Satu Mare), és a rózsafüzért imádkozva haladtak végig a falun. A határban volt egy keresztfa és köpüs kút is mellette. A kereszt előtt énekeltek meg imádkoztak és ott megpihentek, falatoztak és a köpüs kútból vizet ittak. Úgy indultak tovább. Nem kellett Rădăuți városba bemenni, egyenesen rátertek a Gagyaszár utcába, ami pontosan a templomig vezetett.

Amikor már közeledtek a templomhoz, megszólaltak a harangok. A templomból sietve kiindult a keresztalja egynéhány énekessel és az úton találkozott a két keresztalja és üdvözölték egymást. A két keresztet összeértették és énekszóval közösen mentek bé a templomba:

*Kesergő magyarok édes vigassága,
Minden magyar szívnek egyetlenegy vágya,
Dicsőséges mennyben könnyörülő anyánk,
Szánd meg síró néped, áldd meg szegény hazánk!*

A másik Gagyaszár utcából nemsokára érkezett a keresztalja Hadikfalváról. És most mind a két keresztalja kijött a templomból. Harangoztak és úgy az úton találkoztak, üdvözölték egymást és énekszóval mentek bé a templomba.

Nemsokára Rădăuți városból is megérkezett egy kis csoport, keresztel, németül énekelve. Azok elejibe is kimentek, harangszóval fogadták őket. Most már kezdtek megérkezni a szekerek is. Kettes ülés volt a szekereken szénából meg szalmából elkészítve, festékessel letakarva, azon ültek. Nyolc-tíz személy is volt egy-egy szekeren. Most még a románok is közbe megérkeztek. Mindenkinek volt komája és ismerőse, ahová elszállásolták magikat. A

¹Lőrincz Imre: A bukovinai búcsújárás helyei és szokásai című hosszabb kéziratból közléteszi: *Barna Gábor*.